MAL-MIXJA TAS-SEKLI

Riċerka u Kitba ta' Philip Borg
President, Soċjetà Dun Filippu Borgia

Il-ġrajjiet sbieħ li qed niċċelebraw din is-sena jafu l-bidu tagħhom – direttament u indirettament – lil kulma sawwar l-istorja magħrufa ta' Birkirkara. It-tifkiriet li qed nagħmlu din is-sena għandhom għeruq fondi ħafna fil-Fidi, fil-għożża, fil-kuraġġ u fid-determinazzjoni ta' missirijietna tul medda twila ta' ħafna sekli.

Il-ġabra ta' tagħrif li ħejjejt għall-ktieb tal-programm tal-Festa tassena 2000, hija frott ta' dawk kollha li għexu, emmnu u ħadmu qabilna. L-istess għejjun ta' tagħrif li kelli l-pjaċir inqalleb fihom, huma prova li, mhux biss niesna kienu protagonisti, imma ħallewlna xhieda miktuba ta' kulma għexu. Ħaġa waħda biss ma kitbux, imma għexuha: l-għożża kbira tagħhom għat-Twemmin Nisrani – fatt innegabbli li jinħass bħala l-ħolqa vitali bejnhom u bejnna, bejn il-bieraħ u llum.

Xtaqt inżomm fil-qosor u nħalli barra ċerti dettalji, iżda l-loġika talkatina fl-Istorja ma tħallikx. Għax biex tifhem u tapprezza s-sabiħ, trid tifhem u tapprezza wkoll l-iebes li kkawża jew għen biex jinkiseb kulma huwa sabiħ. Kif jikkwota l-istoriku E.B. Vella lill-Papa Ljun XIII, irrakkont ta' l-Istorja jrid ikun sħiħ biex ikun awtentiku u jitwemmen. Il-ħajja tal-bniedem fiha minn kollox, għax jgħix f'taqbida kontinwa bejn dinja li tiġbdu 'l isfel u spirtu qaddis li jiġbdu 'l fuq. Hekk kien, hekk għadu u hekk jibqa'.

Kapitlu u Membri tas-Soċjetà Dun Filippo Borgia fil-preżentazzjoni ta' rigal lill-E.T. Rev.ma Mons. Mikiel Gonzi

Din il-ġabra għandha tgħinna lkoll ngħixu, pass, pass, il-ħajja tal-Karkariżi ta' qabilna – sakemm tista' tmur 'il bogħod l-istorja marbuta mal-Fidi Kattolika f'Birkirkara. Waqt li din is-sena qed nifirħu u niċċelebraw, ejja niftakru f'dawk li emmnu u stinkaw qabilna. Jekk illum m'għadhomx magħna, għandna magħna l-frott kotran u bnin ta' l-għaraq tagħhom.

Grazzi lilhom għal dak kollu li qed nifirħu bih din is-sena! Grazzi fuq kollox lil Alla l-Imbierek li żejjinna b'moħħ li jagħraf u b'qalb li tapprezza! Grazzi lil Ommna tas-Sema Sant'Elena li, għax missirijietna għażluha bħala patruna sekli kbar ilu, żammet fostna dejjem tixgħel il-fjamma tħeġġeġ fi qlubna lejn il-Fidi Kattolika li, hi u binha rnexxielhom joħorġu mill-ħabi u xandruha bħala dawl għall-ġnus!

Grazzi wkoll għall-għajnuna tagħha li aħna llum nifirħu, imma – fuq kollox – nifhmu sehemna f'dan iċ-ċiklu ta' umaneżmu kristjan: li ngħożżu dan kollu bl-impenn li ngħadduh lil uliedna biex huma wkoll jagħrfuh, jgħożżuh u jersqu bih lejn is-Sema pajjiżna lkoll.... ħekk kif xtaq l-aqwa benefattur tal-Poplu tagħna Dun Filippu Borgia meta *"ried jibdel il-ġid ta' l-art, li jispiċċa, fil-ġid tas-Sema, li ma jintemm qatt"!*

Il-Kumitat tas-Soċjetà Dun Filippu Borgia flimkien mal-President ta' Malta, l-Eċċ. Tiegħu, il-President Prof. Dr Guido de Marco f'Jum Birkirkara 1999

DATI EWLENIN FL-ISTORJA TAL-PARROĊĊA ARĊIMATRIĊI U PROTO-KOLLEĠĠJATA BAŻILIKA TA' BIRKIRKARA

1402 F'din is-sena Birkirkara kienet diġa' Parroċċa, skond dokument misjub fl-Arkivju tal-Vatikan (Reg.1at 107,1). Il-Parroċċa ta' Sant'Elena kienet diġà tiffunzjona bħala tali u dan kien fi żmien il-Papa Bonifaċju IX (1389-1404) u fi żmien l-Isqof Benedittin ta' Malta Dom Mawru Calì (1393-1408).[1]

L-1402 tfisser għalhekk li sentejn oħra, fl-2002, Birkirkara tkun żgur ilha 600 sena parroċċa, għalkemm nibqgħu ma nafux sew kemm twaqqfet qabel dik is-sena! Hi liema hi d-data preċiża tat-twaqqif, Birkirkara hija waħda mill-eqdem u kienet minn dejjem l-akbar parroċċa f'Malta – bħala popolazzjoni u territorju.

1436 Għal ħafna snin konna nqisu s-sena 1436 – żmien il-Papa Ewġenju IV (1431-1447) u l-Isqof Senatore de Mello (1432-1445) – bħala dik tat-twaqqif tal-parroċċa. Iżda meta nstab minn Anthony Luttrell id-dokument imsemmi fuq, kulħadd fehem li l-ktieb "Malta Illustrata" maħruġ minn G.F.Abela u G.A.Ciantar fl-1780 (II, pp.171-172) u li fuqu kienet ibbażata s-sena 1436, aktarx kien jirreferi għal liema kienu l-irħula jew bliet li fihom kien hemm diġà knisja parrokkjali – u mhux li twaqqfu f'dik is-sena.[2]

1567 Appena sentejn wara l-Assedju l-Kbir, twieled Filippu Borg, li aktar tard kellu jkun l-akbar benefattur fl-istorja ta' Birkirkara; f'dik il-ħabta wkoll kienet ġiet abbandunata għal kollox il-knisja ta' S.Elena f'ta' l-Għargħar (San Ġwann tal-lum) wara l-pesta ħarxa ta' l-1560; minħabba f'hekk, il-kappillan ta' dik il-ħabta D. Ġużepp Bellia kien ta bidu għall-knisja tal-Lunzjata li, aktar tard, fis-seklu XVIII kellha tinħatt u tagħmel wisgħa għall-Bażilika tal-lum.

1575 Fis-26 ta' Marzu ta' din is-sena inqatgħet għaliha l-ewwel parroċċa bint Birkirkara – dik ta' Ħ'Attard, li bdiet tiffunzjona bħala tali fl-1579; miegħu kien jiġbor ukoll lil Ħal Bordi u lil Ħal Mann fi żmien l-Isqof Dumink Cubellas, wara li kien żar lin-nies tar-raħal il-Viżitatur Apostoliku Pietru Dusina.[3]

1594 Fis-6 ta' Frar ta' din is-sena infirdet it-tieni parroċċa wild Birkirkara, dik tat-Trasfigurazzjoni (jew is-Salvatur) f'Ħal-Lija. L-għada

fis-Salib il-Qawmien tagħna

stess, fis-7 ta' Frar 1594, Dun Filippu Borg, appena ħames xhur li kien ordnat saċerdot (18.9.1593), inħatar Kappillan ta' Birkirkara fl-età ta' 27 sena, meta kien diġà għalliem u eżaminatur imfittex ħafna, apparti li kellu jservi bħala Vigarju Ġenerali tad-djoċesi kollha u Pro-Inkwiżitur u mħallef tas-Sant'Uffizzju.

1614 Hu maħsub li kien għall-ħabta tas-sena 1614 li kien beda x-xogħol tal-bini tal-Knisja l-Qadima tal-lum. Qabilha, anzi fil-post fejn hemm il-kor tagħha llum, kien hemm oħra iċken – it-tieni knisja parrokkjali tal-Karkariżi – maħsuba li nbniet fl-ewwel kwart tas-Seklu XVI, qabel ġew il-Kavallieri f'Malta.[4]

Il-Knisja l-Qadima tal-lum bdiet bir-rieda ta' Dun Filippu Borg, allura Kappillan, li minn ġidu stess "ried jibni knisja isbaħ u ikbar biex taqdi l-ħtiġiet tal-poplu".[5] Id-disinn tħalla f'idejn l-arkitett Vittorju Cassar (1550-1607) u tkompla minn Tumas Dingli (1591-1666) li ddisinja l-faċċata u l-koppla.

It-titular kien ta' l-Assunzjoni ta' Marija Ss.ma, titular popolari dik il-ħabta; iżda kien tqiegħed kwadru antik ta' Sant'Elena fil-kor u riliev tal-qaddisa f'ċirku bil-puttini f'nofs is-samrotti tat-troll tal-kor biex donnu jissokta mad-devozzjoni ferm qadima tal-Karkariżi lejha.

1630 Fil-5 ta' Diċembru 1630 il-Papa Urbanu VIII laqa' t-talba ta' Dun Filippu Borg u waqqaf il-Kolleġġjata ta' S. Elena f'Birkirkara – l-ewwel waħda f'dawn il-gżejjer; mill-Arċibażilika ta' Santa Maria Maggiore f'Ruma, il-Papa bagħat il-Bolla "Sacri Apsotolatus Ministerio" lill-Inkwiżitur tas-Sant'Uffizzju biex iwettaqha "skond ix-xewqa tal-Fundatur". Dun Filippu ried li jagħti ġidu kollu biex titwaqqaf din il-Kolleġġjata – bi Prepositura u tnax-il Kanonikat – bil-għan suprem li "l-ġid ta' l-art jinbidel fil-ġid tas-sema".

Skond il-Bolla, din il-Kolleġġjata kellha tkun biss suġġetta għall-awtorità diretta tal-Papa, iżda dan id-dettal inbidel b'sentenza tas-Sacra Romana Rota tad-9 ta' Diċembru 1637 wara li saret oġġezzjoni mill-Isqof djoċesan.[6]

1631 Fl-24 ta' Settembru 1631 l-istess Papa Urbanu ikkonferma l-Istatuti tal-Kolleġġjata kif fassalhom il-Fundatur innifsu; dawn l-Istatuti ġew dejjem kunsidrati bħala parti integrali mill-Fundazzjoni Karkariża.

1632 Fl-14 u fil-15 ta' Lulju 1632, Dun Filippu deher fil-Palazz ta' l-Inkwiżitur Martin Alferi biex iżomm kelmtu mal-wegħda li ta lill-Papa, jiġifieri biex jagħti ġidu ħalli titwaqqaf u tgħix il-Kolleġġjata. Miegħu kellu lin-Nutar Ferdinandu Zarb u x-xiehda D. Sebastian Hisiliani u Pasquale Testaferrata quddiem il-Kanċellier Salv. Burlo'. Tniżżel fid-dettal il-ġid li kien qed jagħti fl-ammont ta' aktar minn 780 skud. Dan kien il-qofol tal-ftehim bejn is-Santa Sede u l-Fundatur.

L-għotja formali saret permezz ta' Kuntratt Ċivili li fih, mhux biss elenka ġidu, iżda rabat ukoll li anke jekk "l-istess kanoniċi flimkien (unanimi) jiddeċiedu mod ieħor" dan ikun kontra r-rieda tiegħu li ħalla ġid għal dan l-iskop qaddis. Ta' bniedem intelliġenti ma riedx jafda u nsibu ħafna dettalji speċifiċi fl-att notarili, fosthom li jekk xi darba allaħaresqatt, dan il-kuntratt jiġi xolt, allura titwettaq l-aħħar xewqa tiegħu li "l-ġid kollu jgħaddi liberu għand il-werrieta" li huwa l-poplu Karkariż. Din il-kundizzjoni hi nkluża wkoll fil-Bolla tal-Papa nnifsu.

1635 Fl-14 ta' Marzu 1635 it-Tribunal tas-Sacra Romana Rota, wara l-ostakoli maħluqa lokalment saħansitra mill-istess Gran Mastru De Paule (li beża' li ma' l-awtorità tiegħu, ta' l-Isqof u ta' l-Inkwiżitur kienet tfaċċat awtorità oħra distinta f'Birkirkara), ikkonferma l-bażi ġuridika tal-Fundazzjoni, fosthom il-Ġuspatronat attiv u passiv tal-Kapitlu u tal-Poplu ta' Birkirkara.

1635 Fl-10 ta' Mejju 1635, Dun Filippu ħa l-pussess tal-Prepositura u sħabu l-ewwel Kanonċi ħadu l-pussess tal-kanonikati, kif ried il-Fundatur u kif kien ordna l-Papa nnifsu.

1649 Fit-8 ta' Ottubru 1649 Mons. Filippu Borg ħalla dal-wied ta' dmugħ fl-età veneranda ta' 82 sena u ġie midfun fin-nofs tal-kor tal-Knisja l-Qadima – il-knisja li kien bena hu stess u li fiha waqqaf l-ewwel Kolleġġjata f'dawn il-gżejjer.[7]

1656 Fl-1656 hu magħruf li tlestiet il-koppla tal-Knisja l-Qadima - ifisser li wara madwar 40 sena il-bini tal-knisja kien tlesta.[8] Ifisser ukoll li Dun Filippu ma laħaqx ra l-opra tiegħu lesta għal kollox, għalkemm fiha laħaq wettaq l-akbar opra li għaliha jibqa' għażiż għall-Karkraiżi – it-twelid tal-Kolleġġjata li rregalalhom. Il-Knisja l-Qadima aktarx li baqgħet isservi sakemm fl-1745 tbierket il-Bażilika tal-lum.

1692 Fit-18 ta' Ġunju 1692 il-kariga ta' vigarju perpetwu (kappillan) ġiet mgħollija għad-dinjita ta' Arċipriet bħala t-tieni dinjità tal-Kapitlu (sa dakinhar) bl-intervent ta' l-Isqof Davide Cocco Palmieri.

1726 Fit-28 ta' Settembru 1726 il-Papa Benedittu XIII, permezz ta' digriet speċjali tal-Kongregazzjoni tal-Konċilju, ikkonferma d-drittijiet li dejjem gawdew il-Preposti, fosthom is-Sedja Prepositali fil-kor tal-Kolleġġjata; dan reġa' tennieh fil-Bolla Apostolika apposta s-sena ta' wara (ara aktar 'l isfel) u fiha semma lill-Prepostu Ġuż. Vassallo meqjus bħala wieħed mill-aktar difensuri għorrief u qalbiena tal-Kolleġġjata.

1727 Fis-27 ta' April 1727, bit-tħabrik tal-Prepostu Dr Ġużeppi Vassallo (1718-1749) tqegħdet l-ewwel ġebla tar-raba' knisja parrokkjali

fis-Salib
il-Qawmien tagħna

– il-Bażilika tal-lum – mill-Isqof Gaspare Gori Mancini (1722-1727) fi żmien il-Gran Mastru Fra Antonio Manoel de Vilhena (1722-1736); fost l-akbar benefatturi tagħha kien hemm l-istess Prepostu u Gran Mastru, kif ukoll il-mexxej Karkariż il-Kav. Ċensu Borg Braret (1767-1837).[9]

Mhux magħruf sew min kien l-arkitett tagħha. Hemm awturi illi jsostnu li kien Domenico Cachia (1700-1790)[10], waqt li oħrajn[11] isemmu lil Dun Nikol Borg "arkitett tal-fabbrika (bini) ġdida". Hemm żgur xebh mal-Kattidral fl-Imdina li x-xogħol fuqu tlesta fl-1707 fuq disinn ta' Lorenza Gafà (1630-1710) u influwenza kbira ta' Gianlorenzo Bernini (1598-1680) li ddisinja l-Bażilika ta' San Pietru u l-kolonnat bl-istatwi fil-Vatikan.

1727 Wara kważi mitt sena mill-Bolla ta' Urbanu VIII, kienu bosta d-deċiżjonijiet li s-Santa Sede kellha tieħu biex tipproteġi l-Kolleġġjata kif riedha l-Fundatur. Fl-5 ta' Ġunju 1727 il-Papa Benedettu XIII (1724-1730) li kien kanonista mill-iprem, ħareġ il-Bolla "Sollemniter Confirmans Privilegia" biex itenni d-deċiżjonijiet kollha tal-Papiet ta' qablu għall-ħarsien tal-Kolleġġjata u l-jeddijiet speċjali tagħha.

1745 Fid-19 ta' April 1745, wara snin ta' xogħol bla heda mill-Karkariżi, il-bini tal-knisja l-ġdida kien diġà avvanzat sew tant li tbierket mill-Isqof Alpheran de Bussan (1728-1757) u fiha saru l-ewwel funzjonijiet mill-Kapitlu Elenjan.[12]

1748 Kien qrib din is-sena li beda jsir id-dfin fil-kannierja tal-Knisja l-ġdida u aktarx li nqata' d-dfin fil-kamposant taħt il-kampnar tal-Knisja l-Qadima. L-aħħar dfin fil-kannierja attwali sar fi Frar 1974 wara li l-Gvern ipprojbixxa dfin f'ambjenti magħluqin għal raġunijiet sanitarji.[13]

1751 Sa din is-sena fil-Kolleġġjata kien hemm il-Prepostu u l-Arċipriet – żewġ dinjitajiet għoljin f'idejn żewġ kanonċi differenti. Fil-15 ta' Marzu 1751 il-Papa Benedettu XIV (1740-1758) bagħat il-Bolla Apostolika "In Supremo Apostolatus Solio" li fiha kkonferma l-Bolli ta' qabilha u, fuq talba tal-Kapitlu, għaqqad l-Arċipretura mal-Prepositura. Ħlief għal perijodu qasir bejn l-1981 u l-1994, iż-żewġ dinjitajiet baqgħu dejjem insiti f'persuna waħda – il-Prepostu-Arċipriet.[14]

1760 F'din is-sena tlesta x-xogħol fuq il-koppla tal-knisja l-ġdida; dan kien ifisser li x-xogħol tal-bini li kien ilu sejjer madwar 22 sena kien wasal fi tmiemu – grazzi għall-ħafna Karkariżi li ħadmu u stinkaw b'xejn, l-aktar fil-Ħdud u l-btajjel.

1763 Sar il-kwadru titulari ta' Sant'Elena bis-Salib li jiddomina l-kor tal-Knisja l-Ġdida minn Franġisku Zahra (1680-1765) u aktar tard iż-

żewġ kwadri laterali fil-kor. Zahra pitter ukoll il-pittura ewlenija fuq l-altar tal-Kappella tas-Ss.mu Sagrament.

1771 Fit-28 ta' Diċembru 1771, jiġifieri 141 sena wara t-twaqqif tal-Kolleġġjata, il-Kanonku Dekan Perin Borg żied fundazzjoni oħra u kabbar il-Kapitlu b'erba' kanonikati oħra – il-Kantur, Teżorier, Penitenzier u Teologu. Mexa fuq l-istess linji u prinċipji ta' l-ewwel Fundatur u għamel kollox permezz ta' Kuntratt Ċivili għand in-Nutar Pietru Pawl Gonzi.

1782 Fl-20 ta' Ottubru 1782 l-Arċisqof-Isqof Vincenzo Labini (1780-1807) ikkonsagra l-knisja l-ġdida f'ċerimonja solenni li dwarha għad għandna skrizzjoni fuq ġewwa tal-bieb il-kbir tal-Bażilika.

1787 Il-Fundazzjoni ta' Dun Perin saret bi ftehim ma' l-istess Kapitlu u l-qbil finali jinsab fl-atti tan-Nutar Allegritto tat-23 ta' Mejju 1787. Fl-istess sena din it-tieni fundazzjoni ġiet aċċettata wkoll mis-Santa Sede permezz ta' l-Isqof Vincenzo Labini (1780-1807).

1787 L-Isqof Labini żar il-Knisja l-Qadima (kif kienu għamlu qablu l-Isqfijiet Alpheran – fl-1747, Rull – fl-1758, u l-istess Labini – fl-1781 u 1783), ra li s-saqaf kien f'periklu li jisfronda u ordna li jkunu mbarrati l-bibien biex ħadd aktar ma jidħol fiha. Ta' min igħid li fl-1894 xi dilettanti kienu daħlu jagħtu tindifa biex għall-inqas jippreservaw dak li kien fadal.[15]

Jidher li l-inħawi madwarha kienu baqgħu mwarrbin u mhux popolati biżżejjed, għalkemm Dun Filippu kompla fuq knisja li diġà kien hemm li aktarx inbniet hemm meta l-Karkariżi kienu tbiegħdu mill-ewwel abitazzjoni f'San Ġwann ta' l-Għargħar u, għalhekk, 'il bogħod mix-xtut minħabba l-attakki tal-Furbani. Kien biss fl-aħħar erbgħin sena li tela' daqstant bini madwar din il-Knisja.

Ta' min igħid li kien l-istess Kapitlu Elenjan li beda r-restawr tagħha lejn tmiem is-snin sittin tas-seklu għoxrin, xogħol li tkompla b'maestrija kbira mill-mibki Kan. Dekan Vincenz Saliba u l-imgħallem Abraham Schembri, sakemm l-istess Kapitlu irregala din il-ġawhra arkitettonika u storika lid-djoċesi. Illum qed taqdi funzjoni bħala żona pastorali awtonoma.

1789 Bejn it-23 ta' Jannar ta' din is-sena u l-4 ta' Ġunju 1790 ingħataw erba' sentenzi mis-Sacra Romana Rota dwar il-Kolleġġjata u fihom kien ikkonfermat li biex deċiżjonijiet jew ħatriet ikunu leġittimi, iridu jkunu jaqblu ma' l-Istatuti tal-Kolleġġjata.[16]

1813 Fl-1813 faqqgħet il-pesta fil-pajjiż u f'Birkirkara nbena ċimiterju "Ta' l-Infetti" fl-inħawi ta' l-Imrieħel u fih indifnu madwar 280 Karkariż/a li mietu nfettati; il-post dam abbandunat għal ħafna snin wara, sakemm

fl-1942 indifnu xi midrubin tal-gwerra li mietu fil-Kulleġġ San Alwiġi li kien serva ta' sptar. Fl-1962 tnaddaf u l-għadam ġie ttrasportat lejn iċ-ċimiterju ta' l-Addolorata.[17]

Minkejja sforzi mill-President Joe Deacon tas-Soċjetà Borgia fl-1974-75 biex jerġa' jintuża bħala ċimiterju (wara li ngħalqet il-kannierja u l-Knisja l-Qadima), iż-żona ttieħdet biex illum hemm ground tal-football u żvilupp ieħor.

1837 Fit-18 ta' Lulju 1837 l-istatwa artistika ta' Santa Elena iddaħlet fil-Kolleġġjata, fi żmien il-Prepostu Ġużeppi Debono. Kienet ġiet skolpita minn mastru Salvu Psaila (1798-1871) f'post kbir fi Triq Ħal Għargħur magħruf sal-lum bħala "il-Palazz ta' Santa Liena"; ħallas għaliha l-Kav. Ċensu Borg Braret (1767-1837) li ma kellux xorti jaraha f'postha billi laħaq miet lejlet li ddaħlet fil-Knisja. L-iskultur Psaila baqa' jgħix f'Birkirkara sa ma miet u l-funeral sarlu gratis.

1840 Sar il-ventartal tal-fidda (maħdum mill-aħwa Cannataci fuq disinn ta' Ġużeppi Hyzler) b'rigal tal-Kan. Gatt Testaferrata għall-artal maġġur (iddisinjat mill-istess Salvu Psaila).

1859 Fit-18 ta' Mejju 1859, fi żmien il-Prepostu Kruċ Pisani Borg, waslet il-Bolla Apostolika "Ad Petri Cathedram" tal-Papa Piju IX (1846-1878) li biha ġiet uffiċjalment magħrufa d-dinjità tad-Dekan bħala t-tieni waħda wara dik tal-Prepostu; dan grazzi għall-appoġġ ta' l-Isqof Gaetano Pace Forno (1857-1874) li baqa' dejjem maħbub mill-Karkariżi.

1861 Fl-1861 il-Prepostu Kalċidon Agius għaraf il-periklu fl-istat tal-bini tal-knisja l-ġdida, billi l-piż tal-koppla kkaġuna xi konsenturi. Skond il-periti kien hemm spiża ta' £625. L-Isqof Pace Forno approva li jsir self biex fl-1862 inbnew l-arkaturi fil-ġnub ta' barra u ċ-ċinta mal-knisja kollha biex tintrifed il-binja kollha tat-tempju maestuż.[18]

1861 Bi Breve tal-20 ta' Diċembru 1861 tal-Papa Piju IX u bl-intervent ta' l-Isqof Pace Forno, il-Kanonċi ta' Birkirkara ngħataw id-dritt li jilbsu s-salib pettorali tad-deheb fuq l-abiti korali u fuq is-suttana; dan seħħ fi żmien il-Prepostu Kalċidon Agius (1854-1866). L-Isqof Pace Forno kellu rabta speċjali ma' Birkirkara tant li waħda mill-ittri pastorali tiegħu (10.5.1872) ħariġha "mir-residenza tiegħu f'Birkirkara".[19]

1865 Bejn il-15 ta' Frar 1865 u t-12 ta' Ottubru 1912 ingħataw tmien sentenzi mill-Qrati Ċivili u ta' l-Appell ta' Malta, fejn dejjem ġie kkonfermat il-prinċipju tar-rispett sħiħ lejn ix-xewqa tal-Fundatur u partikolarment l-osservanza ta' l-Istatuti tal-Kolleġġjata f'kull dubju jew litigazzjoni dwar ħatriet jew deċiżjonijiet fl-amministrazzjoni tal-Kolleġġjata.

1878 Tul l-1878 tlestiet biċċa ġmielha mill-paviment ta' l-irħam fil-Knisja l-Ġdida – xogħol meqjus "kolossali" dik il-ħabta; saret ukoll l-induratura tal-Kappella tas-SS.mu u r-restawr tal-kappellun tal-Kurċifiss. Fit-23 ta' Diċembru ta' l-istess sena Tas-Sliema inqatgħet minn Birkirkara u saret Parroċċa.[20]

1883 Il-Pittur Ġużeppi Calì (1846-1930) lesta l-kapolavur tiegħu fl-arzella tal-kor tal-Bażilika li jirrappreżenta l-glorja ta' Sant'Elena, filwaqt li Rokku Buhagiar lesta l-kwadru ta' l-Assunta proprju għal taħt l-arzella tal-kor.

1898 Tlesta u żżanżan it-tużell artistiku u rikk għal fuq l-artal maġġur; il-qafas ta' l-injam inħadem mill-aħwa Karkariżi Ġakbu u Ġużeppi Debono, l-iskultura minn Antonio Sapiano tar-Rabat u l-induratura minn Ġużeppi Bartoli – kollox fuq disinn ta' Giovanni Galdes. Reġina Attard ħallset għall-baldakkin irrakmat bid-deheb u li sar f'fabbrika ġewwa Lyon fi Franza – l-aqwa waħda madwar l-Ewropa. Kollox sewa £400 li kienet ukoll somma kbira dik il-ħabta.[21]

1906 Fl-1906 tlestiet il-pittura 'a fresco' fil-koppla mill-Professur Ruman Virginio Monti (1860-1940). Ix-xogħol tal-pittura fit-troll tas-soqfa tal-korsija, kor u kappelluni kif ukoll fil-koppla kien kummissjonat lilu mill-Prepostu ħabrieki Dr Alfons Borg fuq bażi ta' studju riċerkat dwar il-ħajja ta' Sant'Elena u binha Kostantinu mill-Kanonku Palermitan Dr Salv. di Pietro.[22]

Fis-7 ta' Lulju ta' sena wara tlesta x-xogħol tas-saqaf tal-kor u l-erba' lunetti bl-evanġelisti taħt il-koppla u ġew inawgurati mill-Isqof Pietru Pace. Is-saqaf tal-korsija tlesta fit-2 ta' Awissu 1908, waqt li dak tal-kappelluni kien lest fis-7 ta' Awissu 1910. Dan kollu sewa l-ammont sħiħ ta' £5,033, somma ġmielha għal dak iż-żmien.[23]

1912 Fit-30 ta' Mejju 1912, fi żmien il-Prepostu Alfons Borg (1862-1925) u l-Isqof Pietru Pace (1889-1914), il-Kapitlu Elenjan ingħata l-privileġġ mill-Papa San Piju X li juża l-mazza bħala simbolu ta' awtorità kollettiva tiegħu fil-Kolleġġjata. Saret tal-fidda mid-ditta G. & C. Busuttil tal-Belt wara deċiżjoni Kapitulari ta' l-1 ta' April 1913 u swiet £62.

1919 Bit-tħabrik tal-prokuratur il-Kan. Nazju Gatt, fit-3 ta' Awissu 1919, l-istatwa ta' Sant'Elena intlaqgħet lura f'Birkirkara wara li kienet ġiet indurata mid-ditta Coleiro tal-Belt; l-istatwa twasslet fuq l-ispallejn minn ħdejn l-istazzjon sal-Knisja, akkumpanjata miż-żewġ baned ta' dak iż-żmien.[24]

fis-Salib il-Qawmien tagħna

1928 Lejlet il-bidu tal-Festi Ċentinarji, il-Ħadd 26 ta' Awissu 1928, l-

Arċisqof Mauro Caruana bierek l-orgni l-ġdid tal-Kolleġġjata li nħadem mid-ditta Tamburini ta' Crema fl-Italja, bit-ħabrik tal-Prepostu Bonnici u l-Kan. P.P. Charbun.

1932 Il-Ħadd 24 ta' Jannar 1932 l-akbar qanpiena ta' knisja f'Malta, ittellgħet f'postha fil-kampnar tat-tramuntana tal-Kolleġġjata li mill-bidunett kien inbena usa' minn ġewwa. Inħadmet fil-funderija ta' l-aħwa Barigozzi f'Milan u tiżen mitt qantar u disat irtal waqt li l-ilsien waħdu jiżen ħamest iqnatar; hija 10 piedi u 3 pulzieri għolja b'dijametru ta' 8 piedi. Saret fi żmien il-Prepostu Karmelu Zammit (1896-1961) u swiet £1,300, u t-tonalità tagħha hija tal-magħruf mużiċista Karlu Diacono (1876-1942); ix-xogħol biex ittellgħet kien f'idejn mastru Lippu Sammut magħruf bħala "il-Lupu" u ħadet madwar siegħa u kwart biex ittellgħet f'postha.

1935 Sar f'Malta Konċilju Reġjonali u ttieħdu deċiżjonijiet (miġburin f'ċirkulari numru 339 maħruġa mill-Kurja fil-25 ta' Settembru) li kienu ta' ħsara għall-Kolleġġjata u t-termini ewlenin tal-Fundazzjoni, fosthom id-dritt fundamentali li l-Kapitlu jamministra l-ġid imħolli lil Birkirkara mill-Fundaturi. Ġie deċiż li jkunu sospiżi bi protesta l-festi kollha esterni ta' Sant'Elena sakemm tinħall il-kwistjoni.

1936 Twaqqfet uffiċjalment is-Soċjetà Dun Filippu Borgia. "Fit-3 ta' Lulju 1936, għadd kbir ta' Karkariżi minn kull klassi ingħaqdu biex patrijottikament u xejn inqas legalment, iħabirku flimkien, bla piki jew partiti, għall-ġid tal-Kolleġġjata u ta' Birkirkara..."[25]

Bl-avukati Edgar u Willie Buhagiar, in-Nutar Ġużeppi Gatt, it-Tabib Pawlu Grech, il-Kjeriku Salvinu Borg Olivier, Salvinu Ruġġier u Karmenu Laferla fl-ewwel kumitat, flimkien mad-delegati taż-żewġ baned, is-Soċjetà infurmat lill-Kapitlu fis-16 ta' Settembru u lill-Arċisqof Dom Mauro Caruana bit-twaqqif u l-għanijiet tagħha.

Fis-27 ta' Novembru bdew jinġabru l-firem u l-fondi fost il-Karkariżi. Fil-15 ta' Diċembru ġie deċiż li tinfetaħ kawża f'isem il-Poplu Karkariż fit-tribunali ta' Ruma; żewġ delegati telgħu Ruma biex għażlu lill-avukat D'Alessandri jmexxi l-każ f'isem is-Soċjetà u l-Poplu kontra d-deċiżjoni tal-kurja ta' Malta. Ġie deċiż li jkunu sospiżi l-festi esterni.

1939 Fil-11 ta' Mejju 1939 it-Tribunal Suprem tas-Santa Sede, is-Segnatura Apostolica rrikonoxxa d-dritt leġittimu tas-Soċjetà li f'isem il-poplu tipproċedi bil-każ fit-tribunali tal-Knisja.

1945 Fit-13 ta' Diċembru 1945 il-Kapitlu Elenjan jingħaqad mas-Soċjetà Borgia fil-kawża u jagħti l-mandat tiegħu ta' prokura lill-istess avukat D'Alessandri.[26] Kompla jikber l-appoġġ tal-poplu fil-ġbir ta' fondi għall-kawża.

1948 Għall-bidu ta' Diċembru xterdu xnigħat persistenti li l-kawża kienet se tintrebaħ, l-aktar wara tagħrif m'għand l-Avv. D'Alessandri, għad li ntqal ukoll li t-tribunal se jiddeċiedi li mhux kompetenti biex jiddeċiedi.

1949 Is-sena bdiet b'ħafna tgergir li ħadd ma jaf sew x'ġara. Fit-tieni ġimgħa ta' Jannar inġiebet f'Birkirkara statwa tal-Madonna ta' Fatima li kienet qed iddur il-parroċċi kollha.

Fis-6 ta' Jannar waslet is-sentenza: l-imħallfin Wynen, Heard u Canestri qatgħuha li s-Sacra Romana Rota "mhix kompetenti li tiġġudika l-każ." Fis-27 ta' Jannar dan sar magħruf u saret protesta popolari u l-Knisja nżammet magħluqa għal madwar ġimgħa. Id-diriġenti tas-Soċjetà ltaqgħu ma' l-Arċisqof (Gonzi) u ntervenew biex tirrenja l-kalma.

Fis-6 ta' Frar telgħet Ruma delegazzjoni komposta mill-Prepostu Emmanuel Vella u l-Kan. Vincenz Saliba f'isem il-Kapitlu, u mill-Avukat Buhagiar u n-Nutar Gatt f'isem is-Soċjetà u ħadu magħhom ittra ta' Mons. Gonzi (datata 27.1.49) fejn talab li "ikun ikkunsidrat mill-ġdid il-każ speċjali ta' Birkirkara", wara li l-Kapitlu u s-Soċjetà irrinunzjaw li jappellaw – għalkemm ma kinux unanimi li ma jappellawx. Lura Malta d-delegazzjoni kellha l-garanzija li "kollox kellu jirritorna għalli kien".[27]

1950 Fit-18 ta' Jannar 1950 il-Papa Piju XII (1939-1958) ħareġ il-Bolla "Melitam Insulam" li biha għolla l-Kolleġġjata tagħna għad-dinjità ta' Bażilika Minuri Rumana fuq rakkomandazzjoni ta' l-Arċisqof Gonzi.

Kien bidu sabiħ għal Birkirkara: l-aħbar malajr xterdet u ġie deċiż li terġa' ssir il-festa u tinħareġ l-Istatwa ta' Sant'Elena nhar il-festa tas-Salib – għall-ewwel darba wara 14 -il sena. Saru tħejjijiet kbar, inbidel is-Salib tal-frontispizju għal wieħed bażilikali u fit-30 ta' April il-Prepostu Dr Emmanuel Vella, minn fuq il-pulptu qara l-Bolla lill-poplu li ħonoq il-Bażilika ġdida tiegħu. It-transulazzjoni, il-Primi Vespri u l-Pontifikal fit-3 ta' Mejju kienu lkoll Prepositali – wara tant snin bla sollennità fil-festi. Patri Salv. Portelli OP niseġ paniġierku mill-aqwa.[28]

Wara li daħlet il-purċissjoni fil-għaxija, l-Arċisqof Gonzi għalaq il-festa bil-Barka Sagramentali u diskors imqanqal li fih appella biex "ninsew l-imgħoddi għax kollox baqa' bħalma kien!" In-Nutar Gatt, President tas-Soċjetà Borgia għamel ukoll diskors u flimkien mal-Kapitlu ppreżenta rigal lill-Arċisqof li wara twassal b'dimostrazzjoni popolari mill-Bażilika sa tarf Triq Fleur-de-Lys meta kien qaleb nofs il-lejl.

L-entużjażmu tal-Karkariżi kompla jikber bi tħejjija għall-festa titulari. Bit-tħabrik tal-Kan. Saliba kważi kull familja Karkariża tat xi ħaġa tad-deheb biex setgħu jsiru l-kuruna, iċ-ċintell u s-sandli tad-deheb għall-istatwa.

Dawn inħadmu mid-ditta Karm Mizzi fuq disinn tal-Prokuratur stess, waqt li d-ditta Cachia-Borg irregalaw ħaġar prezzjuż għall-kuruna. Is-

Sinjorina Elena Galea rregalat katina tad-deheb (li kienet tal-Prepostu Alfons Borg) għal Salib Pettorali fuq sider l-istatwa, waqt li Ġużè Borg ta rużetta tal-brillanti u Pawlu Attard ta labra kbira bid-djamanti. Dawn kollha tlibbsulha mill-Prepostu Vella lejlet il-festa ta' dik is-sena fost il-ferħ u l-emozzjoni kbira tal-poplu. Iżżanżnu wkoll diversi opri oħra fil-Bażilika tagħna.

Fl-eqqel tat-tħejjija, lejlet l-Imnarja taret il-kamra tan-nar u mietu G.Borg, A.Grech u V.Agius li nagħtaw tislima ġenwina fit-30 ta' Ġunju: dawk kienu ħutna li ħadmu magħna fis-snin tan-niket u bħalna kienu mtlew bil-ferħ li ġabitilna l-1950!

It-Transulazzjoni dik is-sena saret mill-Knisja ta' San Pawl għall-Bażilika u l-Pontifikal tal-festa tmexxa mill-Arċisqof. Il-Purċissjoni saret fil-għaxija u għaddiet minn Triq il-Wied. Kien jum għażiż għal kull min għexu – 50 sena ilu, għax kellu tifsira speċjali għal min kien tassew iħobb lil Sant'Elena u lil Birkirkara.

1955 Fid-19 ta' April 1955, wasal minn Ruma d-digriet tar-"Ripristino" (kollox jerġa' għalli kien) mill-Kongregazzjoni tal-Kleru bil-firma tal-Kard. Ciriaci. Dan kien ifisser li l-ġuspatronat ġie riattivat kif kien dejjem u l-Kapitlu seta' jaħtar il-kanonċi l-ġodda.

1956 Fit-13 ta' Marzu 1956, infatti, ħarġu l-editti mill-Kapitlu biex jintgħażlu erba' kanoniċi ġodda skond il-proċess stipulat mill-Fundatur innifsu; ġew eletti Dun Anton Mallia Borg, Dun Pawl Gauci, Dun Manwel Grech u Dun Ġwann Micallef. L-investitura u l-pussess saru fil-15 ta' April u għal Birkirkara kienet festa kbira, biż-żewġ baned jiftiehmu li jakkumpanjawhom separatament qabel u wara ċ-ċerimonja.

Dakinhar il-Karkariż veri setgħu jibqgħu jittamaw li l-patrimonju li ħallewlhom Mons. Dun Filippu u Dun Perin fil-Kolleġġjata tagħhom kien tabilħaqq baqa' kif ħallewh dawn iż-żewġ benefatturi kbar ta' Birkirkara.

NOTI

1. DEACON J.A., "360 Sena Kolleġġjata", Birkirkara, 1990, p.1. GRIMA J.F., "The Democrat" 16 ta' Novembru 1985.
2. BONNICI, P.Alexander OFM Conv., fi "Ġabra ta' Mħabba u Storja Elenjana", Birkirkara, 1976, p.11.
3. BORG, Joseph Kav., fi "Ġabra ta' Mħabba u Storja Elenjana", Birkirkara, 1975 (Ed. J.A.Deacon, V.Parnis) pp. 47-57.
4. BONNICI P.A., Op. Cit. cfr Vista Pastorali ta' Mons. Pietru Dusina, 1575.
5. MELEVITANA IURIUM, Prot. n.2877, kif ukoll l-iskrizzjoni fuq il-bieb ewlieni tagħha li tgħid li "fl-1617 Dun Filippu ġedded, kabbar u waqqaf bi flusu u b'dawk ta' nies oħra devoti".
6. Estratt mill-Arkivji Kapitulari ta' Birkirkara fejn hemm imfisser li "għalkemm kien jixirqilha hekk din il-Kolleġġjata..., inzertat mhix bogħod biżżejjed mill-Palazz ta' l-Isqof djoċesan."

7. "E' stato seppellito nella sepoltura in mezzo del coro della nta. Collegiata" skond kitba qadima fl-arkivji parrokkjali; tant li meta sar ir-restawr tal-Knisja l-Qadima u kien meħtieġ xogħol ta' tħaffir u skavar fil-kor indikat, instab l-għadam ta' kadavru proprju f'nofs il-kor, sejba li ġustament ġiet mgħottija bi ħġieġa u ma ntradmitx.
8. VELLA E.B., "Storja ta' Birkirkara bil-Kolleġġjata Tagħha", 1935, pp. 245-264.
9. DEACON J.A., "A Visitor's Guide to St Helen's Basilica", Birkirkara, 1981, p.5
10. HUGHES Q., BROWN H., u SAMMUT E., huma l-awturi li jikkwota Joe Deacon fil-kitba tiegħu f'Ġabra ta' Mħabba u Storja Elenjana,1977, pp. 62-64.
11. VELLA E.B., Op. Cit., p.221
12. DEACON J.A., Op. Cit., p.6-7.
13. MANGION R., "Ċimiterji f'Birkirkara" f'Ġabra ta' Mħabba u Storja Elenjana, Ed. JA Deacon,1977, pp.49-52.
14. DEACON J.A., "Il-Kura ta' l-Erwieħ f'Birkirkara 1436-1981", Birkirkara Tagħrif, 1982, pp. 17-20.
15. VELLA E.B., Op. Cit. pp.266-267.
16. Arkivji tal-Ven. Soċjetà Dun Filippu Borgia.
17. MANGION R., Op. Cit., p. 51.
18. DEACON J.A., Op. Cit., p.13.
19. ZAMMIT W.L., "L-Isqof Pace Forno u Birkirkara", f'Ġabra ta' Mħabba u Storja Elenjana, 1976, p.24-28.
20. ZAMMIT W.L., "Ġrajjiet ta' l-1878", f'Ġabra ta' Mħabba u Storja Elenjana, 1979, pp. 19-22.
21. GAUCI Mario, fil-Ktieb tal-Programm tal-Festa 1998, pp.23-25; u DEACON J.A., "A Visitor's Guide to St Helen's Basilica", 1981 p.11.
22. L-abbozzi oriġinali llum jinsabu fl-awla kapitulari tagħna u kienu nġiebu Malta minn Ruma bit-tħabrik tal-mibki prokuratur Vincenz Saliba u xi ħbieb li telgħu miegħu apposta, fosthom Joe Sciberras, illum viċi-president tas-Soċjetà Borgia.
23. DEACON J.A., Ġabra ta' Mħabba u Storja Elenjana, 1976, pp.77-80.
24. DEACON J.A., Op.Cit. 1979, pp.12-13.
25. Hekk jibda l-ewwel paragrafu ta' l-Istatut uffiċjali tas-Soċjetà Borgia.
26. Arkivji tas-Soċjetà Borgia, ittra formali ffirmata mill-Kanċellier, il-Kan. Vincenz Ciappara.
27. Arkivji tas-Soċjetà Borgia, kopja ta' l-ittra awtentika ffirmata mill-Arċisqof Gonzi.
28. Id-dettalji kollha meħudin minn rakkont komplut ta' Joe Deacon fil-ktieb tiegħu "360 Sena Kolleġġjata", 1990, pp. 50-64, kif ukoll minn notamenti tas-Segretarju tas-Soċjetà dak iż-żmien, is-Sur Karm Debono u rapporti f'ġurnali ta' l-epoka.

CORTIS
AUTO
ELECTRICIAN
THOMAS FENECH STREET, BIRKIRKARA
GARAGE: 492645

fis-Salib il-Qawmien tagħna